

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ**

**ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

*Հետազոտության թեման՝ Բնապահպանությունը որպես
մարդկության գլխավոր հիմնախնդիր, կրթությունը և
դաստիարակությունը դպրոցում*

Առարկան՝ Կենսաբանություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Անի Սադադյան

Ուսումնական հաստատություն՝ ՀՀ Լոռու մարզի

Հաղպատի միջնակարգ դպրոց

Երևան 2023

Բովանդակություն

Ներածություն —————	3
Գլոբալ հիմնախնդիրները և դրանց կանխման ուղիները —————	4
Բնապահպանական կրթության էությունը —————	5
Բնապահպանական կրթության նպատակն ու խնդիրները —————	6
Էկոլոգիական դաստիարակությունը՝ որպես մարդու համակողմանի զարգացման գրավական —————	8
Էկոլոգիական վարքագծի դրսևորումները —————	13
Գրականության ակնարկ —————	16
Եզրակացություն —————	18
Գրականության ցանկ —————	19

Ներածություն

Մարդկային հասարակության կարևորագույն խնդիրներից են բնության մեջ գոյություն ունեցող բնապահպանական օրենքների հիման վրա բնության խելամիտ օգտագործումն ու պահպանումը: Այդ հնարավորությունն ընձեռում է <<Էկոլոգիա>> գիտությունը: <<Էկոլոգիա>> հասկացությունն առաջին անգամ օգտագործվել է գերմանացի հանրաճանաչ գիտնական Էռնեստ Հեկկելի կողմից և ներկայացվել է որպես գիտություն սեփական տան, կացարանի մասին: Էկոլոգիա բառը հունարենից թարգմանաբար նշանակում է <<oikos>>-տուն, կացարան և <<logos>>-գիտություն:

Մարդկության <<տունը>> Երկիր մոլորակն է, որն այսօր խնամքի և պահպանման կարիք ունի: Ընդհանուր տան գոյությունը պայմանավորված է <<բնություն-մարդ-հասարակություն>> փոխհարաբերություններով և նշված շղթայում կարևորվում է մարդկային գործոնի դերը:

Բնությունն Էկոհամակարգ է, որի շնչավոր ու անշունչ ներկայացուցիչները կապված են միմյանց հետ սնուցման շրջապտույտ ցիկլով: Էկոհամակարգի ցանկացած օղակի խաթարումը կարող է առաջացնել լարվածություն և անհարմարություն ողջԷկոհամակարգում: Մարդը որպես Էկոհամակարգի մի մասնիկ, իր կործանարար գործունեությամբ նույնպես կարող է խախտել Էկոհամակարգի հավասարակշռությունը:

Այսօր Երկիր մոլորակը կանգնած է բնապահպանական լուրջ աղետի եզրին, և մեր ընդհանուր <<տունը>>կարող ենք փրկել բոլորս միասին պայքարելով:

Բնապահպանական կրթությունն ու դաստիարակությունը ներկայիս ժամանակներում գոյապահպանման պահանջ է: Պահպանելով բնությունը՝ մարդիկ պահպանում են իրենց գոյությունը: Հասարակությունը կանգնած է աղետի առաջ, քանի որ բնությունը գնալով ոչնչանում է, աղտոտվում է տարբեր արդյունաբերական և տնտեսական թափոնների արդյունքում՝ դառնալով մարդկությանը սպառնացող մի շարք հիվանդությունների և վիրուսների պատճառ:

Այսօր մասնագետները, կարևորելով բնապահպանական կրթությունը, կատարում են բազմաթիվ հետազոտություններ: Կրթական տարբեր ոլորտներում՝ նախակրթարաններում, դպրոցներում, քոլեջներում և բուհերում ներառված է բնապահպանական կրթությունը, որի նպատակն է ձևավորել Էկոլոգիական

գիտակցություն: Բնապահպանական կրթության սկիզբը դրվում է նախադպրոցական տարիքում՝ նպատակ ունենալով երեխային կապել բնությանը, պատասխանատու վերաբերմունք ձևավորել բնության հանդեպ:

Դպրոցական տարիքում խնդիր է դրվում ձևավորել էկո գիտակցություն և մտածելակերպ՝ դաստիարակելով փոքրիկ բնապահպաններ: Երկիրը պահպանելու խնդիրը պետք է լինի ապրելակերպ, մտածելակերպ:

Շատ փիլիսոփաներ իրենց աշխատություններում վերլուծում են պատճառները և ելք են որոնում էկոլոգիական ճգնաժամից դուրս գալու համար:

Բնապահպանական խնդիրների լուծման համար բավարար չէ բնօգտագործման գործընթացների իրավական և տնտեսական կարգավորումը, այլ անհրաժեշտ է մարդկային գործունեությամ մեջ նոր արժեքանորմատիվային հարաբերությունների յուրացում , որը հնարավորություն է ստեղծում էկոլոգիական աշխարհայածքի ձևավոր մաս համար:

Գլոբալ հիմնախնդիրները և դրանց կանխման ուղիները

Համամոլորակային կամ գլոբալ խնդիրները բազմաթիվ են, սակայն դրանցից առանձնացվում ենի խումբ , որոնք ունեն շտապ լուծելու կարիք: Դրանցից են՝

- Երկրագնդի մթնոլորտի աղտոտում և օզոնի շերտի քայքայումը
- Երկրագնդի անտառազրկումը
- Հողերի վատթարացումը և էրոզիան
- Անապատացումը
- Համաշխարհային օվկիանոսի աղտոտումը
- Կենսաբանական տեսակների բազմազանության հիմնախնդիրները
- Քաղցրահամ ջրերի որակի վատթարացումը

Էկոլոգիական դաստիարակության խնդիրները

- **Ա.** Դպրոցականների կողմից այն առաջատար գաղափարների և հիմնական հասկացությունների և գիտելիքների յուրացումը, որոնց հիման վրա բնության օրենքներին համապատասխան որաշակիացվում է մարդու ներգործությունը բնության վրա
- **Բ.** Բնության սոցիալ-տնտեսական, առողջարահիգենիկ և հոգևոր գեղագիտական արժեքների իմացությունը

- Գ. սովորողների բնաճանաչողական ընդունակությունների ,բնապահպանական կարողությունների և հմտությունների ձևավորումը և զարգացումը
- Դ. Բնական միջավայրի ստեղծագործական վերափոխման ունակությունների մշակումը՝ բնության հավասարակշռությունը վերականգնելու առումով, բնապահպանական գաղափարների քարոզչությունը
- Ե. բնության նկատմամբ ակտիվ դիրքորոշման, վարքի նորմաների պահպանումը, պարտքի և պատասխանատվության զգացման պատվաստում

Իսկ ինչի՞ համար է պետք ուսումնասիրել բնապահմանությունը և ինչու՞ է կարևոր բնապահմանական դաստիարակության դերը կրթության մեջ :

Վերոնշյալ խնդիրները կանխելու համար կատարվում են տարբեր բնապահպանական միջոցառումները : Նախ կատարվում է ռիսկի գնահատում, ըստ որի ծրագրավորում են մնացած քայլերը: Մոնիթորինգ միջոցառումները իրականացնում են միջազգային տարածքային կազմակերպություններն ու անհայտ ակտիվիստները:

Բնապահպանական կրթության էությունը

Բնապահպանական մտածողությունը պահանջում է հրաժարվել եսասիրական սպառողական վերաբերմունքից, որը կենտրոնացած է նեղ անձնական կամ նեղ խմբային շահերի վրա , ակնթարթային նպատակների և նյութական օգուտների հասնելու վրա, երբ հաշվի չեն առնվում ոչ միայն բնական միջավայրի որակը և ապագա սերունդների բարեկեցությունը այլ նաև հարևանի տարրական անվտանգությունը:

<<Մարդ-հասարակություն-բնություն>> խնդիրն արդեն իսկ իր բնորոշմամբ այնքան նշանակալից ու ծավալուն է, որ առանց զարգացած և հասուն աշխարհայացքի անհնար է դրա լուծումը: Էկոլոգիական հաստատությունների շարքում առաջնային տեղը զբաղեցնում է կրթության համակարգը՝ դպրոցներն ու բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները: Հենց նրանք են կոչված անհատական Էկոլոգիական մշակույթի հիմքերը դնելու, Էկոլոգիական գիտելիքներ տալու, բնության հանդեպ սեր դաստիարակելու:

Բնապահպանական կրթությունը բարոյական դաստիարակության անբաժանելի մասն է: Ուստի Էկոլոգիական կրթություն ասելով հասկանում ենք Էկոլոգիական գիտակցության և բնության հետ ներդաշնակ վարքագծի միասնությունը: Դպրոցականները շրջապատող աշխարհին ծանոթանալու ընթացքում զարգացնում են Էկոլոգիական գաղափարներ: Մի շարք գաղափարներ աստի ճանաբար վերածվում են բնության հետ ներդաշնակ ապրելու անհրաժեշտության մասին համոզմունքի::

Բնապահպանական վարքագիծը բաղկացած է անհատական գործողություններից (վիճակների մի շարք, հատուկ գործողություններ, հմտություններ և կանոնություններ) և անձի վերաբերմունքը գործողություններին, որոնք ազդում են անհատի նպատակների և դրդապատճառների:

Մարդու և բնության նոր հարաբերությունների ստեղծումը ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական և տեխնիկական խնդիր է, այլև բարոյական: Դա բխում է Էկոլոգիական մշակույթ կրթելու, բնության նկատմամբ նոր վերաբերմունք ձևավորելու անհրաժեշտությունից՝ հիմնված մարդու և բնության անխախտելի կապի վրա: Այս խնդրի լուծման միջոցներից մեկը բնապահպանական կրթությունն է:

Օրգանիզմները մի գործոնի հանդեպ կարող են ունենալ դիմացկունության լայն, մեկ այլ գործոնի հանդեպ՝ նեղ սահմանն: Օրինակ՝ բույսերը կարող են ցուցաբերել դիմացկունություն ջերմաստիճանի մեծ տատանումների նկատմամբ, սակայն խիստ զգայուն լինել խոնավության պակասի հանդեպ:

Բնապահպանական կրթության նպատակն ու խնդիրները

Բնապահպանական կրթության նպատակը շրջակա միջավայրի նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունքի ձևավորումն է, որը կառուցված է բնապահպանական իրազեկման հիման վրա: Բնությունը միայն մարդու արտաքին միջավայրը չէ, այն ներառում է մարդուն: Բնության նկատմամբ վերաբերմունքը

սերտորեն կապված է անձի ընտանեկան, սոցիալական, արտադրական, միջանձնային հարաբերությունների հետ, ընդգրկում է գիտակցության բոլոր ոլորտները՝ գիտական, քաղաքական, գաղափարական, գեղարվեստական, բարոյական, գեղագիտական իրավական:

Բնության նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունքը անհատականության բարդ հատկանիշ է: Դա նշանակում է բնության օրենքների ըմբռնում, որոնք որոշում են մարդու կյանքը և պայքար այն ամենի դեմ, ինչը կործանարար ազդեցություն ունի շրջակա բնության վրա:

Նման կրթության պայմանը աշակերտների փոխկապակցված գիտական, բարոյական, իրավական, գեղագիտական և գործնական գործունեության կազմակերպումն է, որն ուղղված է բնության և մարդու փոխհարաբերությունների ուսումնասիրմանը և բարելավմանը:

Շրջակա միջավայրի նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունքի ձևավորման չափանիշը ապագա սերունդների հանդեպ բարոյական մտահոգությունն է:

Էկոլոգիական կրթության նպատակը ձեռք է բերվում, քանի որ միասնաբար լուծվում են հետևյալ խնդիրները՝

Կրթական մեր ժամանակի բնապահպանական խնդիրների և դրանց լուծման ուղիների վերաբերյալ գիտելիքների համակարգի ձևավորում:

Դաստիարակչական-Էկոլոգիապես մաքուր վարքի և գործունեության, առողջ ապրելակերպի մոտիվների, կարիքների և սովորությունների ձևավորում:

Զարգացնող-Ինտելեկտուալ և գործնական հմտությունների համակարգի զարգացում իրենց տարածքի ուսումնասիրության, վիճակի գնահատման և շրջակա միջավայրի բարելավման համար, շրջակա միջավայրի պահպանության գործում ակտիվորեն ներգրավվելու ցանկության զարգացում:

Բնապահպանական կրթության նպատակը դպրոցում հետևյալն է՝

- Տալ ինտեգրված գիտելիքներ և զարգացնել հմտություններ բնագիտությունից, Էկոլոգիայից՝ ձևավորելով սովորողների դիտարկելու, հետազոտելու կարողությունը, տրամաբանական մտածողությունը, գիտական լեզվամտածողությունը, եզրակացություն անելու, վերլուծելու կարողությունը:
- Գործնական նախագծերի միջոցով զարգացնել սովորողների՝ Էկոլոգիական խնդիրները բարձրաձայնելու, լուծումներ առաջարկելու կարողությունները, Էկոկրթական մակարդակը:

- Կարևոր է բնապահպանական գիտելիքներով, երկրի, շրջակա միջավայրի

պահպանությամբ մտահոգված, նոր մտածելակերպով մարդու, քաղաքացու կայացման խնդիրը:

- Անհրաժեշտություն է ծանոթանալ այլ երկրներում բնապահպանական խնդիրների ուժման մեթոդաբանությունը:

Էկոլոգիական դաստիարակության և կրթության արդյունավետության չափանիշը կարող է ծառայել որպես գիտելիքների համակարգ՝ գլոբալ, տարածաշրջանային և տեղական մակարդակներում, որն էլ հիմք կհանդիսանա իրենց տարածքի շրջակա միջավայրի իրական բարելավման:

Մարդու գործունեության հետևանքով տեղի են ունենում բնական միջավայրի աղքատացում և որակազրկում, բույսերի և կենդանիների որոշ տեսակներ հայտնվել են անհետացման եզրին: Սևանի ավազանից գրեթե անհետացել է խայտաբղետ մողեսի ենթատեսակի պոպուլացիան, նույն վիճակում է հայտնվել նաև փոքրասիական մողեսը, կիսաանապատային և տափաստանային տարածքների յուրացման հետևանքով իրենց բնադրավայրից դուրս են մղվել նաև գեղանի արոսները, , կանաչ մեղվակերը: Տեղի է ունեցել ջրաճահճային Էկոհամակարգերի ոչնչացում:

Էկոլոգիական դաստիարակությունը՝ որպես մարդու համակողմանի զարգացման գրավական

1970-ական թվականներին առանձին գիտնականներ պնդում էին, որ անձի համակողմանի ու ներդաշնակ զարգացումը կարելի է իրականացնել դաստիարակության ընդհանուր համակարգի երեք բաղադրամասերով. գաղափարական, բարոյական և աշխատանքային , որը իհարկե, հեռու է ճշմարտություն լինելուց: Առաջնորդվել նման կոնցեպցիայով կնշանակի. առաջին՝ խեղել դաստիարակության բովանդակությունը , երկրորդ՝ կտրատել Դաստիարակության ընդհանուր համակարգի օրինաչափ կապերը , երրորդ՝ արհեստականորեն խոչընդոտել դաստիարակության մյուս բաղադրամասերի ուղղությամբ կրթվելու, դաստիարակվելու, զարգանալու՝ դպրոցականներին ընձեռնված հնարավորությունները, Չորրորդ՝ դաստիարակության նկատմամբ չունենալ համալիր մոտեցում կամ ուղղակի հրաժարվել այդ գաղափարից:

Մշտապես պետք է իմանալ , որ անձի համակողմանի ու ներդաշնակ զարգացումը ենթադրում է աճող սերնդի մտավոր, բարոյական, աշխատանքային , գեղագիտական,

Ֆիզիկական, Իրավական , տնտեսագիտական, Էկոլոգիական դաստիարակություն: Որպեսզի անձը նշված ուղղություններով ունենա և զարգացվածություն, և դաստիարակվածություն կարևոր է , որ այդ երկուսը ներդաշնակված լինեն մարդու անձի մեջ, ահա սա է առաջատար նպատակը: Այդ են հաստատում աշխարհի առաջադեմ մանկավարժները, հոգեբանները , սոցիոլոգները, փիլիսոփաները, ընդհանրապես բոլոր մեծ մտածողները:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի ներկա ժամանակաշրջանը, որը առաջ է բերել բնության հավասարակշռության աննախադեպ խախտումներ, կենսոլորտի հետագա զարգացումը կախման մեջ է դնում մարդուց:

Այսօր, առավել քան երբևէ , մարդկությանն անհրաժեշտ է ազատագրվել բնության ուժերի դեմ պայքարողի `բնության տիրակալի բարդությից:

Գիտնականների կարծիքով, Էկոլոգիական կրթությունն ու դաստիարակությունը այն հիմնական ոլորտներն են, որով հնարավոր է փոխել մարդու կողմից բնության նկատմամբ այդպիսի մոտեցումը, և որի շնորհիվ մարդը կարող է հասնել աշխարհի կայուն զարգացման: Ժամանակակից աշխարհը ապրում է իր զարգացման ծանր շրջանը:

Շրջակա միջավայրի վիճակի այսպիսի գիտակցումը գիտելիքների տարբեր բնագավառների մասնագետներին բերեց այն եզրակացության, որ Էկոլոգիական ճգնաժամը ըստ էության , կրում է աշխարհայացքային, հոգևոր-բարոյական բնույթ: Իսկ դա նշանակում է, որ Էկոլոգիական աղետի ութ աղետալի վիճակից դուրս գալու առաջին պայմանը սովորողների մոտ բնության անաչառության վերաբերյալ ունեցած պատկերացման և բնությունը, որպես զուտ կենսապահովման միջոց դիտարկելու արժեքային կողմնորոշման վերափոխումն է:

Այսօր ընտանիքի, նախադպրոցական հաստատությունների, դպրոցի խնդիրը պետք է լինի երեխայի գիտակցությանը հասցնել այն գաղափարը, որ յուրաքանչյուր մարդ բնության հետ կապված է անտեսանելի թելերով և լրիվ կախված է նրանից ոչ միայն կենսաբանական, այլև հոգևոր առումով և պետք է նրանից ընդօրինակի ներդաշնակությունը, ռիթմը, համաչափությունը, նպատակահարմարությունը, բարոյությունը և այլն, որպեսզի նրանք գիտակցեն, որ իրենցից յուրաքանչյուրը բնության մի մասնիկ է և պետք է ենթարկվի այն կարգ ու կանոնին, որը տիրում է բնության մեջ: Շրջակա միջավայրը բոլոր մարդկանց հոգածության առարկան պետք է լինի, և նրա բարեհաջող վերականգնման համար բոլորը անձնական պատասխանատվություն են կրում:

Սովորողների մեջ շրջակա աշխարհի հետ փոխհարաբերության կուլտուրայի պատվաստման գործում գլխավոր դերը պատկանում է դաստիարակությանը, որն ապահովում է անձի հոգևոր-բարոյական հասունացումը՝ նպաստելով նրա՝ բնության հետ ունեցած հարաբերությունների ներդաշնակությունը և որոշում հասարակության սոցիալ-մշակութային զարգացման հեռանկարները: Էկոլոգիական դաստիարակությունը չի կարող կիրառվել սոցիալ-մշակութային տեսանկյունից դուրս, քանի որ մարդու փոխգործունեությունը բնության և սոցիալական միջավայրի հետ միշտ արտացոլում է մշակույթի այն տեսակը, որի կրողը նա է: Ահա թե ինչու առանց բնօգտագործման (մշակույթի, կուլտուրայի) փոփոխության չի կարելի սպասել կենսոլորտում դրական փոփոխությունների: Մշակույթը դա մարդու կենցաղի այն բնագավառն է, որտեղ պետք է փնտրել Էկոլոգիական հիմնախնդիրների պատասխանները, քանի որ նրա հիմնավորման մեջ է ընկած բնության իմաստավորման արժեքները:

Դաստիարակության հիմնական գործառույթը կայանում է նրանում, որ աճող սերնդին փոխանցի մշակույթին այն արժեքները, որոնք կուտակվել են նախորդ սերունդների կողմից և մասնակցությունը յուրաքանչյուրի մշակութային փորձի ձևավորմանը, որը Էկոլոգիական իմաստով հասունացնում է անձի շրջակա բնական և սոցիալական միջավայրի հետ ունեցած փոխհարաբերություններում՝ իմացական հուզագագնունքային և նորմատիվային մակարդակներում: Արդյունքում՝ դաստիարակության օբյեկտը՝ անձը, բնօգտագործողի իր դիրքորոշումը փոխում է բնապահպանական դիրքորոշման՝ հաղթահարելով այն բարդույթը, որ կողմնորոշված է մարդու՝ բնության վրա ունեցած մեծ ազդեցությամբ:

Գիտնականների մեկ ուրիշ խումբ Էկոլոգիական դաստիարակության հիմնական նպատակը դիտում է որպես անձի Էկոլոգիական գիտակցության և մտածողության, Էկոլոգիական կուլտուրայի, բնության նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունքի զարգացում, գործնական փորձի ձևավորում և տեղակություն, ճիշտ որոշումների ընդունում, որը և կնպաստի մարդկանց առողջ կենցաղի կայուն սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը, երկրի Էկոլոգիական անվտանգությանը:

Անդրեյ Վերբիցկին Էկոլոգիական կրթություն ասելով հասկանում է մարդու կողմից Էկոլոգիական կուլտուրայի յուրացում, դաստիարակություն և ինքնակրթության միջոցով, ինչպես նաև կենցաղային և աշխատանքային գործունեության շրջանակներում: Իսկ անընդմեջ Էկոլոգիական կրթության նպատակը նա համարում է Էկոլոգիական կուլտուրայի հարստացմանը ամբողջ կյանքի ընթացքում:

Մենք գտնում ենք, որ Էկոլոգիական դաստիարակությունը ավագ սերնդի կողմից դաստիարակության, կրթության, բարոյական որակների ու հոգևոր այլ արժեքների փոխանցում է, նրանց մեջ ձևավորելու բնության նկատմամբ պատասխանատու վերաբերմունք, բնօգտագործման կարողությունների ու հմտությունների ձևավորման առողջ կենսաձևի մշակման նպատակով: Էկոլոգիական դաստիարակության հիմնական նպատակը դառնում է բնության նկատմամբ արժեքային ճիշտ կողմնորոշումների, բնապահպանական ընդունակությունների, պատասխանատու վերաբերմունքի, բնության մեջ ճիշտ վարքագծի ունակությունների դրսևորումը և Էկոլոգիական կուլտուրայի ձևավորումը: Այսինքն՝ Էկոլոգիական դաստիարակություն ասելով հասկանում են անձի ուսուցման, դաստիարակության և զարգացման գործընթացների ամբողջական միասնությունը, որը նպատակաուղղված է աճող սերնդի Էկոլոգիական կուլտուրայի և աշխարհայացքի ձևավորմանը:

<<Էկոլոգիական գիտակցություն>>, <<Էկոլոգիական մտածողությամբ>>, <<Էկոլոգիական կուլտուրա>> հասկացությունները նոր են և դեռևս ձևավորման ընթացքի մեջ են, որոնք խնդրառում են նոր բացատրություններ:

Էկոլոգիական կուլտուրան, որպես դաստիարակության հետևանք, չպետք է ընկալել որպես զուտ արտաքին ներգործություն: Էկոլոգիական կուլտուրային տիրապետող մարդը տարբերվում է բնության հետ ներդաշնակության հասնելու ոչ միայն իր արտաքին աշխարհով, այլև իր ներքին աշխարհով:

Այսօր, երբ բազմաթիվ գործոնների ազդեցության հետևանքով կորչում են բարոյական շատ արժեքներ, և հասարակությունը կարիք է զգում իսկական արժեքների, պետք հենվել բնահարմարության, ճշմարիտ արժեքների գերակայության վրա, որով կարելի է որոշել իսկական Էկոլոգիական կուլտուրա ունեցող անձին: Միայնկուլտուրայի միջոցով է հնարավոր մարդկանց գործունեության համապատասխանեցումը կենսոլորտի և կյանքի սոցիալական օրենքներին:

Էկոլոգիական կուլտուրա ունեցող մարդը առաջին հերթին հասնում է ներդաշնակության ինչպես իր ներաշխարհի, այնպես էլ արտաքին աշխարհի հետ: Ավագ դպրոցական տարիքում այդ ունակությունը ձևավորվում է հիմնական հատուկ գիտելիքների, հուզական ոլորտի և Էկոլոգիական գործունեության կարողությունների զարգացման հաշվին:

Մարդուն շրջապատող աշխարհը բազմաձև և բազմադեմ է, դա ոչ միայն բնական և սոցիալական աշխարհն է, այլ արվեստի, տեղեկատվության, տեխնիկայի, բարձր տեխնոլոգիաների, բառերի աշխարհն է: Այդ աշխարհներից յուրաքանչյուրի հետ

ավագ դպրոցականն այնպիսի հարաբերություններ պետք է ստեղծի, որոնք նրան հնարավորություն կտան՝ ներդաշնակ ապրելու դրանց հետ: Հաճախ այդ հարաբերությունները տարերային են, և այդ ժամանակ դեռահասը դասեր է առնում դասից՝ հաղթահարելով սեփական սխալները: Կարելի է ասել ավագ դպրոցականները մարդկանց, բնության հետ շփվելու դասեր են առնում ծնողներից, ուսուցիչներից, որոնք փոխանցում են իրենց կենսափորձը: Սակայն հաճախ ավագ սերնդի Էկոլոգիական արժեքների փորձը միշտ չէ, որ համապատասխանում է նոր ժամանակի պահանջներին: Չ'է որ շատ սերունդներ դաստիարակվել են բնության նվաճողի, սպառողի ոգով:

Էկոլոգիական դաստիարակության պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ավագ դպրոցականների Էկոլոգիական գիտելիքների ձևավորումն իրականացվում է կենսաբանության, քիմիայի և աշխարհագրության դասերին:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ոչ բոլոր սովորողներն են սիրում նշված առարկաները և Էկոլոգիական տեղեկատվություն կրող նյութերի նկատմամբ նրանց ցածր հետաքրքրությունը բացատրվում է ոչ միայն նրանով, որ այն չի համապատասխանում սովորողների հոգեկան պահանջմունքներին, այլ նաև նրանով, որ այդ նյութերը ուսուցիչների կողմից մատուցվում են ձևական, առանց հատուկ շեշտվածության և նպատակաուղղվածության: Այդ պատճառով էլ ավագ դպրոցականների Էկոլոգիական գրագիտության հիմնական բովանդակությունը կազմում են միայն բնության վրա մարդու բացասական ազդեցության վերաբերյալ գիտելիքները:

Հայկական դպրոցներում բնապահպանական կրթությունը և դաստիարակությունը գտնվում են անբավարար վիճակում:

Մարդու ներթափանցումն ինքնակարգավորվող կենսոլորտի համակարգի մեջ, որը ձևավորվել է միլիոնավոր տարիների ընթացքում, նրանից առանձնահատուկ գիտելիքներ, զգուշություն, շրջակա միջավայրի անվտանգությունը երաշխավորող կանխատեսման բարձր հնարավորություններ է պահանջում: Ահա՛ թե ինչու Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության հետագա խթանումը, վերջինիս տեսական նոր մակարդակի բարձրացումն օրվա հրամայական է դառնում:

Կարելի է ասել, որ Էկոլոգիական դաստիարակությունն ու կրթությունը մարդուն մարդկայնացնելու, նրան ինքն իրենից փրկելու, անասնական բնագոյներից՝ սպանելու, ավերելու, կույր մոլուցքներից ազատագրելու նպատակ է հետապնդում:

Էկոլոգիական դաստիարակությունը, որպես պարտադիր պայման, ելնում է տվյալ ազգային հանրության, կոնկրետ դեպքում՝ հայ ժողովրդի տարածաշրջանային-

Էկոլոգիական, ազգային-էթնիկական, մշակութային առանձնահատկություններից ու հոգեկերտվածքից:

Էկոլոգիական վարքագծի դրսևորումները

Սովորողների, ընդհանրապես մարդու Էկոլոգիական կուլտուրան բնության նկատմամբ նրա հոգատար վերաբերմունքի պատասխանատվության մեջ է: Այն իրականացնելու համար դպրոցից, ընտանիքից, ողջ հասարակությունից պահանջվում է սովորողների հետ տանել ամենօրյա նպատակաուղղված աշխատանքներ: Առաջին հերթին նրանց զինել կարևոր և համապատասխան գիտելիքներով: Օրինակ՝ գիտելիքներ՝ բնության և հասարակության կապի, գիտելիքներ՝ բնության գոյության անհրաժեշտության, գիտելիքներ՝ Էկոլոգիական գործոնների, գիտելիքներ՝ բնությունից օգտվելու և բնությունը մաքուր պահելու, բնական ռեսուրսների օգտագործման, բնական աղետների, կոլոգիական լուսավորության և այլնի մասին: Այդ աշխատանքը կարող են կատարել կենսաբանության, աշխարհագրության, քիմիայի, ֆիզիկայի, ֆիզկուլտուրայի ուսուցիչները, ընդհանրապես ողջ մանկավարժական կոլեկտիվը:

Բնության հավասարակշռության պահպանության համար դպրոցականներն ամենուրեք պետք է պահպանեն մաքրություն. Չաղտոտեն գետերը, լճերը, աղբյուրները, հողերը, մթնոլորտը, շրջակա միջավայրը, չկտրեն մատղաշ ծառերը, այգիները, անտառներում կրակ չվառեն և այլն:

Ներկայումս դպրոցներում անհրաժեշտ է ունենալ հողերի, գետերի, լճերի մաքրությունը, բուսական, կենդանական աշխարհը պահանջող ջրկատներ, և յուրաքանչյուր ուս-տարի դպրոցների խորհրդին ներկայացնել գրավոր հաշվետվություն՝ այդ ուղղությամբ իրենց կատարած աշխատանքների մասին:

Հասարակության զարգացման առաջընթացն ավելի ու ավելի մեծ ծավալով է վերափոխում բնությունը, մեծացնում մարդու գերակայությունը վերջինիս նկատմամբ: Սակայն միշտ չէ, որ նվաճելով բնությունը՝ մարդը մտածում է դրա բացասական հետևանքներով, որոնք առայժմ շատ մեծ չափերի են հասել: Դեռևս 70-ական վականներին Էնգելսը կանխագուշակում էր. <<Շատ էլ չհրապուրվենք բնության նկատմամբ մեր տարած հաղթանակներով: Յուրաքանչյուր այդպիսի տարած հաղթանակի համար նա մեզնից վրեժխնդիր է լինում: Այդ հաղթանակից յուրաքանչյուրը, առաջին հերթին, ունենում է այն հետևանքները, որ մենք նկատի ենք առել, բայց երկրորդ ու երրորդ հերթին ունենում է միանգամայն այլ, չնախատեսված հետևանք: Եվ այսպես՝ յուրաքանչյուր քայլափոխում փաստերը մեզ հիշեցնում են, որ

մենք ամենևին էլ բնության վրա չենք իշխում այնպես, ինչպես նվաճողն է իշխում օտար ժողովրդի վրա...>>:

Ոռոգելով անապատները, չորացնելով ճահիճները, փոխելով գետերի հոսանքը ուղղությունը, մարդը փոխում է նաև կյանքի կլիմայական պայմանները: Կլիմայի վրա անուղղակի ազդեցություն է թողնում նաև արտադրությունը, քանի որ նավթի, ածխի ու տորֆի այրման ժամանակ տարեկան մթնոլորտ է բարձրանում մոտ 1,5 միլիարդ տոննա ածխածին, իսկ օդում ածխածնի պարունակությունից է կախված երկրի մակերեսի ջերմությունը: Օդը, գետերը, ծովերը գնալով ավելի մեծ չափերով են աղտոտվում, հողը թունավորում է քիմիկատներով, և նտառներն ու կենդանական աշխարհը կործանվում են մարդկանց վատ վերաբերմունքի հետևանքով: Արդյունաբերական ձեռնարկությունները գետեր, լճեր ու ծովեր են թափում հարյուրհազարավոր տոննա քիմիական զանազան նյութեր ու նավթամթերքներ: Դրա հետևանքով ջրերը աստիճանաբար կորցնում են թթվածինը, որը հանգեցնում է կենդանական աշխարհի նվազեցմանը և ոչնչացմանը:

Օդի, ջրի աղտոտվելը, արդյունաբերական մնացուկները, ռադիոակտիվ նյութերն ու այլ նյութեր մեծ սպառնալիք են ստեղծում մարդու գոյության համար: Մարդը պետք է ապրի բնության հետ ամբողջապես ներդաշնակության և համերաշխության մեջ, պետք է զգուշանա բնության չափազանց և ամբողջական փոփոխությունից և օգտագործումից, քանի որ դա կարող է հետագայում վատ անդրադառնալ նրա բնապահպանության վրա:

Յուրաքանչյուր մարդ ինքն է պատասխանատվություն կրում բնության պահպանման համար, քանի որ ամեն մեկը իր հնարավորությունների և ուժերի սահմաններում կարող է աջակցել լ բնության թեկուզ շատ փոքր մի մասնիկի պահպանմանը և բազմացմանը: Մարդը պետք է գիտակցի, որ իր անհատական ջանքերի գումարից է կախված բնության պահպանումը և մարդու գոյության համար բնական միջավայրի ապահովումը: Իրավացի է ասված, որ մարդու համար բնությունը և արհեստանոց է, և տաճար, իսկ մարդը նրանում և ակտիվ աշխատավոր է, և հրապուրված պաշտող: Նվաճելով բնությունը մարդը պետք է ամեն կերպ ձգտի ոչ թե ոչնչացնելով բնությունը, այլ իրականացնել մարդկության երազանքը՝ լիակատար ներդաշնակության մեջ մտնել բնության հետ:

Գյոթենն ասել է. <<Բնությունը չի սիրում կատակներ, այն միշտ ճշմարիտ է, միշտ լուրջ, նա միշտ ճիշտ է, սխալները և թյուրիմասծությունները գալիս են մարդուց>>:

Բնութագրելով մարդու հարաբերությունը բնության նկատմամբ, մարդկանց նկատմամբ, ինքն իր նկատմամբ՝ հետազոտողները հատուկ նշել են, որ Էկոլոգիական

կուլտուրա, մշակույթ, գիտակցություն, զգացմունքներ և վարքագիծ ունեցող մարդկանց մոտ կա ներդաշնակություն, իսկ նրանց վերաբերմունքը շրջակա միջավայրի նկատմամբ լի է մարդասիրությամբ:

Դպրոցականների էկոլոգիական կուլտուրայի էությունը վերլուծելիս պետք է առաջնորդվել նրանով, որ այն հանդիսանում է մարդկային կուլտուրայի տեսակետներից մեկը: Ժամանակակից գիտական գրականության մեջ <<կուլտուրա>> հասկացությունը ընդունվում է որպես մարդու գոյության, կենսագործունեության միջոց: Դա նշանակում է, որ էկոլոգիական կուլտուրան մարդու գոյության միջոց է, նրա կենցաղը՝ էկոլոգիական առումով:

Վ.Վ. Մատվենի կողմից կուլտուրայի տեսակների դասակարգումը ցույց է տալիս, որ էկոլոգիական կուլտուրան ունի այն էական գծերը, որն ունի կուլտուրան ընդհանրապես՝ որպես սոցիալական երևույթ, միևնույն ժամանակ այն համարվում է անձի ինտեգրալ բնութագիրը: Էկոլոգիական կուլտուրան, ինչպես և կուլտուրայի այլ տեսակներն իրենից ներկայացնում է նյութական և հոգևոր արժեքների հանրագումար՝ մարդու կողմից էկոլոգիական կրթության բնագավառում ստեղծված գիտելիքների, կարողությունների համակարգ: Այլ հեղինակների կարծիքով <<էկոլոգիական կուլտուրան >> հանդես է գալիս որպես անձի ամբողջական որակներից մեկը, որը պայմանավորում է նրա կենսագործունեության ուղղվածությունը:

Էկոլոգիական կուլտուրայի բնութագրման համար՝ որպես անձի ընդհանուր կուլտուրայի բաղադրամաս, կարևոր նշանակություն ունեն դպրոցականների էկոլոգիական կուլտուրայի դաստիարակման հայեցակարգերը՝ մշակված Մ.Դ. Լիխաչովի, Լ.Թ. Ասատրյանի, Փ.Ա. Սարգսյանի և այլոց կողմից, ըստ որի՝ էկոլոգիական կուլտուրա ն անձնավորության նորագոյացումներից է, որը ծնվում ու զարգանում է կենսագործունեության դրդապատճառային, մտածողության և հուզական ոլորտում: Ելնելով <<էկոլոգիական կուլտուրա>> հասկացության տարբեր բնութագրումներից՝ մենք գտնում ենք, որ էկոլոգիական կուլտուրայի հիմքը համարվում է անձի էկոլոգիական ուղղվածությունը և նրա հասարակական կուլտուրայի մի մասը: Այն իրենից ներկայացնում է ամբողջական համակարգ, որը բաղկացած է հետևյալ փոխկապակցված տարրերից.

- գիտելիքների համակարգ (բնագիտական, արժեքային, գործնական),
- էկոլոգիական գիտակցություն,
- համոզմունքների համակարգ, որը արտացոլում է էկոլոգիական կուլտուրայի աշխարհայացքային մակարդակը,

- գործնական կարողությունների և հմտությունների համակարգը,
- Էկոլոգիական վարքագծի կուլտուրա:

Դա նշանակում է նրանց մոտ խնայողապաշտպանական վերաբերմունք դաստիարակել բնության նկատմամբ, գաղափար տալ նրանց բնության պահպանման անհրաժեշտության և հարստացման մասին: Հանրապետական դպրոցի առջև խնդիր է դրված հաղթահարել Էկոլոգիական դաստիարակության բնագավառում տեղ գտած թերությունները, որպեսզի աճող սերունդը սովորի բնության հետ ապրել ներդաշնակ: Առաջնահերթ հարցը այս խնդրում վերաբերում է բնության նկատմամբ գիտական գիտելիքների ձեռքբերման հարցին, բնությունը միասնության և բազմատեսակության մեջ տեսնելու հարցին: Այս ամենին հասնելու համար սովորողների մոտ պետք է դաստիարակել հայրենասիրության, հուզականության, ապրումակցական, կարեկցանքի գեղեցիկը զգալու զգացմունքներ՝ նրանց հոգեկան ներաշխարհի վրա ազդելու միջոց:

Գրականության ակնարկ

Մի շարք գիտնականներ (Վ.Ա. Կոպտյուկ, Ի.Դ. Լապտեև, Ն.Դ.Ռեյմերս) Էկոլոգիական հիմնախնդիրներն են համարում՝ 1. Կենսոլորտային կենսաբազմազանության կրճատումը, 2. մարդկանց առողջական վիճակի վատացումը, 3. շրջակա միջավայրի աղտոտումը արդյունաբերական ափոններով, լրացուցիչ Էներգիայով և տեղեկատվությամբ, 4. Կենսոլորտի կենսաբազմազանության կրճատումը: Նշված հիմնախնդիրները չեն կարող շրջանցել կրթության ոլորտը: Դիտարկելով մարդու Էկոլոգիական աշխարհայացքի և Էկոլոգիական մշակույթի խնդիրը՝ մենք անցնում ենք նրա հոգևոր ներաշխարհը, ներխուժում նրա՝ հասարակության հետ ունեցած հարաբերությունների ոլորտը, ընդհարվում նրա պարտականությանը՝ նրա այսօրվա իր վարքագիծը ստորադասելով ապագա սերունդների ապահովման խնդիրը:

Գիտամանկավարժական գրականության մեջ բնապահպանական դաստիարակության նպատակը սահմանվում է . 1. Բնության ,նրա հարստության,շրջակա միջավայրի նկատմամբ խնայողական և հոգատար վերաբերմունքի ձևավորում: 2. Անձի ակտիվ կենսադիրքի մշակում, որը դրսևորվում է բնության նկատմամբ գիտակցական վերաբերմունքի մեջ, որպես ամենօրյա վարքի կանոն: Սակայն այս սահմանումները

լիարժեքորեն չեն արտահայտում Էկոլոգիական դաստիարակության բովանդակությունն ու նպատակը: Դպրոցականների Էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նրա առանձնահատկությունները. ա) բազմատեսանկյունությունը բ) համալիրությունը գ) անձնային-անհատական բնույթը: Այսպիսով Էկոլոգիական դաստիարակությունն ուղղված է դպրոցականների մեջ բնության, շրջակա միջավայրի մասին հասկացությունների ձևավորմանը, գիտելիքների արստացմանը, բնության հետ ներդաշնակվելու ձգտման որակների դաստիարակմանը , դա Էլ իր հերթին հարստացնում և ապահովում է ընդհանուր դաստիարակության ողջ գործընթացը: Այն պետք է իրականացնել սկսած վաղ մանկական տարիքից՝ ընտանիքում, նախակրթական հաստատություններում, հանրակրթական դպրոցներում և արտադպրոցական հիմնարկներում:

Դպրոցականների Էկոլոգիական դաստիարակության իրականացման առաջնային գործոնը Էկոլոգիական կրթությունն է, որը տրվում է ուսումնական առարկաների՝ բնագիտության, բուսաբանության, կենսաբանության, աշխարհագրության, գրականության և այլ առարկաների միջոցով:

Էկոլոգիական դաստիարակությունը դպրոցում կազմակերպում են ակտիվ ուսուցման մեթոդներով: Դասի կազմակերպման հիմնական ձևը տեսական և գործնական պարապմունքներն են: Ուսուցման ձևերից են՝ պարապմունքները, միջոցառումները, արշավները, էքսկուրսիաները, բուսաբանական և կենդանաբանական այգիները, արգելավայրեր և արգելոցներ:

Էկոլոգիական դաստիարակության կարևոր գործոն է համարվում նաև անձի կողմից բնության և հասարակության փոխհարաբերության՝ սոցիալ-Էկոլոգիական իդեալի ըմբռնումը, որն իր հերթին ենթադրում է բարոյականային որակների, համոզմունքների, բնության նկատմամբ պատասխանատվության ձևավորում:

Եզրակացություն

Այս ամենից եզրակացրեցի, որ Էկոլոգիա հասկացության հիմքում ընկած է բնությունը, նրա հավասարակշռության պահպանությունը, իսկ նոր ժամանակներում այն դարձել է կարևոր հարց, համամարդկային հիմնախնդիր: Էկոլոգիական դաստիարակության կարևորագույն մանկավարժական պայմաններն են՝

- Էկոլոգիական զարգացնող միջավայրի կազմակերպումը,
- Էկոլոգիական աշխատանքի պլանավորումը
- Էկոլոգիական դաստիարակության տեխնոլոգիաների առկայությունը:

Այսպիսով, Էկոլոգիական դաստիարակության արդյունքում երեխան սովորում է սիրել բնությունը և խնամքով վերաբերվել նրան, հասկանում է բնության բոլոր օղակների փոխապայմանավորվա-

ծությունը և գիտակցում բնապահպան գործունեության անհրաժեշտությունը: Մենք, այժմ ապրում ենք Էկոլոգիական այնպիսի ժամանակաշրջանում, ուր ամեն պահի կարելի է սպասել Էկոլոգիական աղետի: Դա գործալ խնդիր է և վերաբերվում է բոլոր ազգերին:

Աշակերտներին բնապահպանության մասին հարկավոր է հաղորդել իրենց համար մատչելի լեզվով գիտելիքներ: Անհրաժեշտ է ամեն բան ցուցադրել փորձով, զարգացնել երեխաների մեջ ուսումնասիրելու կարողությունը, սեր սերմանել դեպի բնության ամեն տեսակի երևույթ և սովորեցնել այդ երևույթները բացահայտելու ուղիները:

Հաղորդել գիտելիքներ այն մասին, թե ինչպիսին է իրեն շրջապատող աշխարհը և որն է դրանից բնության մի մասնիկը, սովորեցնել տարբերակել կենդանի ու անկենդան բնությունը:

Աշակերտի գիտակցությանը հասցնել այն, որ մեր մոլորակը կարող է գոյատևել միայն այն դեպքում, եթե մենք հոգ տանենք բնության մասին: Ես հասկացա, որ երեխայի աշխարհաճանաչումը կարելի է ասել սկսվում է բնաճանաչողությունից:

Աշակերտին կրթելով Էկոլոգիական գիտելիքներով՝ դաստիարակում ես նաև լինել աշխատասեր, զգույշ և ուշադիր: Սովորեցնում ես սիրել, արթնացնում ես գեղեցիկը տեսնելու ու զգալու կարողությունը: Բնությունը դառնում է հզոր գործիք նոր ձևավորվող և զարգացող Էակին ծանոթացնելու կյանքի հետ: Անգամ հեքիաթ պատմելիս, երբ որոշակի կենդանիներ նմանեցվում են մարդկանց, դա նույնպես երեխայի համար դաստիարակության միջոց է դառնում, օրինակ չլինել խոզի պես անտարբեր մաքրության նկատմամբ, լինել դեմֆինի պես խելացի ու բարի, մրջյունի

պես աշխատասեր և այլն: Աշակերտների մեջ կենդանիների ամեն տեսակին բնորոշ բացասական ու դրական կողմով սերմանվում է սեր դեպի լավը, դեպի դրականը:

Այսպիսով Էկոլոգիական ու բնագիտական պատկերացումների ձևավորումը դպրոցում անչափ կարևոր ու անհրաժեշտ է աշակերտների սոցիալականացման, դաստիարակման, քաղաքացիական պատասխանատվության բարձրացման և հետագայում իրենց բնությունը պահպանող, գիտակից մարդ մեծացնելու համար: Հայաստանում առկա Էկոլոգիակն խնդիրները հասնում են մեծ չափերի: Որպես օրինակ՝ բերենք այն փաստը, որ ընդհանուր տվյալներով յուրաքանչյուր մարդու հասնում է շատ քիչ կանաչ տարածք: Այդ տարածքները ոմանք օգտագործում են սեփական նպատակների համար, հաշվի չառնելով դրա հետագա վտանգավորությունը: Ոչնչացնում են զբոսայգիները՝ այն դարձնելով սրճարաններ կամ զվարճանքի վայրեր: Կանաչ տարածքների բացակայության հետևանքով է, որ հիվանդությունների քանակը չափից դուրս շատացել է, ինչպես նաև ոչնչանում են այդ տարածքներում ապրող կենդանիների տեսակները :

Էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացի հիմքում ընկած են սովորողների հոգեկան որակները, բնության նկատմամբ հետաքրքրությունը, արժեքային դիրքորոշումներն ու հարաբերությունները:

Գրականության ցանկ

Մարուխյան Ռ., Հովսեփյան Ա. Անձի Էկոլոգիական կուլտուրան
Կ.Վ. Գրիգորյան, Ա.Հ. Եսայան, Հ.Գ. Ժամհարյան, Ա.Վ. Խոյեցյան, Հ.Ս. Մովսեսյան, Գ.Պ.
Փիրումյան Էկոլոգիայի և բնության պահպանության հիմունքներ
Ա Ամիրջանյան Յու.Ա., Մանկավարժություն, Երևան, 2005թ. սատրյան Լ.Թ.,
//Էկոլոգիական դաստիարակության հիմունքները//, Երևան

Համացանց՝ [համացանց](#)